

Justitiedepartementet

ju.remissvar@regeringskansliet.se

Remissyttrande över slutbetänkandet Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende (SOU 2023:12)

Inledande anmärkningar

Högsta domstolens ledamöter har beretts tillfälle att lämna synpunkter på det rubricerade betänkandet från 2020 års grundlagskommitté.

Ledamöterna välkomnar den allmänna inriktningen bakom förslagen, att domstolarnas och domarnas oberoende stärks.

Remissvaret begränsas i det följande till vissa frågor som har mera direkt anknytning till Högsta domstolens verksamhet.

Avgångsskyldighet på grund av ålder för ordinarie domare

Ledamöterna tillstyrker kommitténs förslag att det införs en bestämmelse i regeringsformen om att ett justitieråd får skiljas från anställningen om han eller hon har uppnått en i lag föreskriven ålder för avgångsskyldighet.

Regleringen ger ett stärkt konstitutionellt skydd för justitieråds ställning samtidigt som tillräcklig flexibilitet skapas i systemet. Det framstår som följdriktigt att den ålder som utlöser avgångsskyldigheten – med tanke på anställningsskyddets centrala betydelse för domarens oberoende – framgår direkt av lag och inte av föreskrifter på lägre nivå i normhierarkin eller av arbetsrättsliga avtal.

En reglering i grundlag av antalet justitieråd

Ledamöterna tillstyrker kommitténs förslag att det införs en bestämmelse i regeringsformen om antalet justitieråd i de högsta domstolarna. Tillsammans med regleringen om att det enbart är domstolarna själva som får initiera anställningsärenden ger grundlagsändringen ett stärkt konstitutionellt skydd för de högsta domstolarna.

Ledamöterna instämmer i kommitténs bedömning att man med en ordning där antalet ledamöter ska vara minst 12 och högst 20 uppnår en balans mellan ett effektivt skydd och utrymme för nödvändiga förändringar, till exempel vid en framtida ökad arbetsbelastning.

Sammanträde i särskild sammansättning

Det finns i dag en generell möjlighet för justitieråd att tjänstgöra korsvis i de båda högsta domstolarna. Kommittén föreslår en reglering som bygger vidare på det och tillåter de högsta domstolarna att sammanträda i särskild sammansättning. Framför allt ska detta gälla i mål som har konstitutionell betydelse eller som avser en rättsfråga som berör båda domstolarnas ansvarsområden.

Ledamöterna tillstyrker förslaget. Som anförts i betänkandet kan det uppkomma behov av gemensam behandling av frågor som är av särskild betydelse för flera rättsområden och där ett gemensamt synsätt är angeläget. En möjlighet för de två högsta domstolarna att sammanträda i särskild sammansättning är en lämplig ordning för att ta om hand det behovet.

Den föreslagna ordningen väcker ändå en del frågor, både av materiellt och processuellt slag. Dessa torde dock kunna lösas genom den praxis och de rutiner som skapas i domstolarna vid tillämpningen av lagstiftningen.

En fråga är vilka närmare förutsättningar som bör gälla för att det ska vara aktuellt med den särskilda sammansättningen. Kommitténs förslag – att målet ska vara av särskild vikt för rättstillämpningen inom båda domstolarnas områden – ger endast begränsad ledning för den bedömning som måste göras. Det synes emellertid svårt att i lagtext ange förutsättningarna på annat sätt.

Förslaget att det är den påkallande domstolen som avgör om målet, eller en viss fråga, ska avgöras i särskild sammansättning och att den sändande domstolen inte kan motsätta sig ett sådant förfarande framstår som en ändamålsenlig och principiellt sett riktig ordning. Det är dock inte givet hur förfarandet ska gå till inför beslutet om särskild sammansättning, bl.a. hur beslutet i den påkallande domstolen om att inhämta ett yttrande från den sändande domstolen ska fattas samt hur förfarandet i den sändande domstolen med att ta fram yttrandet ska utformas. Det kan i det sammanhanget framhållas att den påkallande domstolens beslut om särskild sammansättning, liksom beslutet att hämta in yttrande, men också den sändande domstolens yttrande utgör led i den dömande verksamheten. De regler som gäller för domförhet blir alltså tillämpliga.

I betänkandet konstateras att det inte framstår som lämpligt att avgöra ett mål gemensamt när det finns fast praxis i den sändande domstolen i den frågeställning som målet i första hand rör, eftersom en prövning i särskild sammansättning då kan medföra en konflikt med reglerna om avgörande i plenum. Man kan emellertid inte utesluta att det uppstår en situation där det i och för sig finns fast praxis i en eller båda domstolarna men det finns ett särskilt behov av att hitta en gemensam linje.

Enligt kommittén får ett avgörande som har fattats i särskild sammansättning betydelse som prejudikat bara i den påkallande domstolen och inte i den sändande domstolen. I vilken utsträckning avgörandet i praktiken får betydelse för de båda domstolsslagen kan dock bero på olika omständigheter och det går knappast att allmänt slå fast att prejudikatet är begränsat bara till den påkallande domstolen. Det kan anmärkas att tanken är att förfarandet ska tillämpas i mål av central betydelse för rättstillämpningen, bland annat i frågor av konstitutionell vikt. Syftet är att minska risken för motstridiga avgöranden och att ge särskild tyngd åt ett avgörande i särskild sammansättning. Ett krav på plenum, i båda

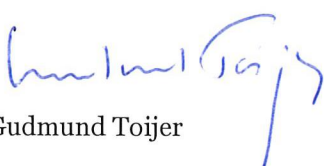
domstolarna, för att avvika från den rättsgrundsats som har slagits fast i ett avgörande i särskild sammansättning skulle i och för sig ge avgörandet den legitimitet och auktoritet som eftersträvas. Frågan synes dock bäst lösas i de högsta domstolarnas rättspraxis.

Ledamöterna ställer sig därmed bakom förslaget.

Detta yttrande har avgetts av justitieråden Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund, Svante O. Johansson, Dag Mattsson (referent), Stefan Johansson, Petter Asp, Malin Bonthron, Eric M. Runesson, Stefan Reimer, Cecilia Renfors, Johan Danelius, Jonas Malmberg, Christine Lager, Anders Perklev och Margareta Brattström.

Föredragande har varit justitiesekreterarna Hanna Hallonsten och Malin Falkmer.

För Högsta domstolens ledamöter



Gudmund Toijer